

BİRBİRİNİ TAMAMLAYAN İKİ ROMAN KAHRAMANI: MAİ VE
SİYAH'IN AHMET CEMİL'İ, NESL-İ AHİR'İN İRFAN'I
TWO NOVEL CHARACTERS COMPLEMENTING EACH OTHER: AHMET
CEMİL IN MAİ VE SİYAH AND İRFAN IN NESL-İ AHİR

Yazar/Author

Süheyla YÜKSEL

Prof. Dr., Sivas Cumhuriyet
Üniversitesi,
Türk Dili ve Edebiyatı \ Yeni
Türk Edebiyatı,
syuksele@cumhuriyet.edu.tr
ORCID: 0000-0001-7513-
9179

Özet: Her roman okuyucusunu zamanı, mekânı, şahıs kadrosu ve vakasıyla müstakil bir dünyaya götürür ama bir edibin eserleri arasında ortak özellikler de vardır. Araştırmacılar bu ortaklıklardan hareketle sanatçının edebî şahsiyetine dair tespitler yapar. Diğer taraftan bir yazarın hatıraları da onun eserleri konusunda yorumlar yapmak için yol göstericidir. Halit Ziya Uşaklıgil, *Kırk Yıl* isimli hatıra kitabında Ahmet Cemil'in "memlekette teneffüs edilen zehirle dolu hava"yı soluyan, "aşk yıldızı" ve "sanat hülyası" olan bir genç olarak anlatmak istediğini fakat devrin şartlarının bu hedefinin ilk ayağını gerçekleştirmesine engel olduğunu söyler. Yazara göre Ahmet Cemil tamamlanmamış bir müsvedde hâlinde ve bir belirsizlikle çevrili kalmıştır.

Sanatçının vazgeçmek zorunda kaldığı "memlekette teneffüs edilen zehirle dolu hava"; sansürü, hafiyeleri, menfaları, kovuşturmaları ile anılan Sultan II. Abdülhamit'in saltanat yıllarıdır. Yazar, 1908'den sonra kaleme aldığı *Nesl-i Ahîr* isimli eserinde *Mai ve Siyah*'ta vazgeçmek zorunda kaldığı bu ortamı anlatmıştır. Her edibin olduğu gibi Halit Ziya'nın eserlerinde de benzer özellikler gösteren şahıslar vardır. Fakat *Mai ve Siyah*'ın Ahmet Cemil'i ile *Nesl-i Ahîr*'in İrfan'ı birbirine benzemekten öte birbirini tamamlamaktadır.

Çalışmada Ahmet Cemil ve İrfan sanatçı kişilikleri ve sanatlarının toplumda bulunduğu akis; hayalleri, sosyal statüleri, duygu dünyaları açısından karşılaştırılmıştır.

Ayrıca Ahmet Cemil ve İrfan'ın Halit Ziya Uşaklıgil'in biyografisinden izler taşıdığına dikkat çekilmiş, yazarın *Kırk Yıl* isimli eserinde dile getirdiği bazı duygu ve hayallerin ile her iki roman kahramanına yansıdığı gösterilmeye çalışılmıştır.

Yapılan bu tespitler makalede, "Giriş", "Benzer Özellikleriyle Ahmet Cemil ve İrfan", "*Nesl-i Ahîr*'i Okurken *Mai ve Siyah*'ı Hatırlamak", "Sanatkar Oğullar, Saygıdeğer Babalar", "Trajik Son", "Sonuç" başlıkları altında değerlendirilmiş, bu ana başlıklar alt başlıklarla detaylandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Halit Ziya Uşaklıgil, *Nesl-i Ahîr*, *Mai ve Siyah*, Ahmet Cemil, İrfan

Abstract: Each novel takes its reader to a unique world with its time, space, characters, and events, yet there are certain common features between the works of an author. Researchers make inferences about the personality of the author based on these common points. On the other hand, memoirs of an author give some clues that help make comments about his/her works. In his memoir book titled *Kırk Yıl*, Halit Ziya Uşaklıgil mentions that he planned to depict Ahmet Cemil as a young man who has a "love star and "art dream" and breathes "the toxic air inhaled in the country",, but that the conditions of the era prevented him from realizing this first step of his purpose. To the author, Ahmet Cemil remained as an incomplete draft and in an uncertainty surrounding him.

"The toxic air inhaled in the country" that made the author to give up on his plan refers to the years of Abdulhamid II's reign known with its censorship, spies, exiles, and investigations. In his worked titled *Nesl-i Ahîr*, which he wrote after 1908, the author describes this environment which he had to give up in *Mai ve Siyah*. As in the works of many authors, there are figures that display similar characteristics in the works of Halit Ziya. However, Ahmet Cemil in *Mai ve Siyah* and İrfan in *Nesl-i Ahîr* complement each other rather than having similarities.

In the study, Ahmet Cemil and İrfan were compared in terms of their artistic personalities, the reflections of their art in society, their dreams, social statuses, and emotional worlds.

In addition, in the study, attention was drawn to the fact that Ahmet Cemil and İrfan carried traces of the biography of Halit Ziya Uşaklıgil, and in this regard, it was attempted to show that certain emotions and dreams that the author mentioned in his work titled *Kırk Yıl* were reflected on both novel's protagonists.

The interpretations made were evaluated under the headings of "Introduction", "Ahmet Cemil and İrfan with Their Similar Characteristics", "Remembering *Mai ve Siyah* while Reading *Nesl-i Ahîr*", "Artist Sons, Respected Fathers", "Tragic End", and "Conclusion", and these headings were detailed under subheadings.

Keywords: Halit Ziya Uşaklıgil, *Nesl-i Ahîr*, *Mai ve Siyah*, Ahmet Cemil, İrfan

Geliş Tarihi/Received:

07.07.2022

Kabul Tarihi/Accepted:

19.08.2022

Yayın Tarihi/Published:

15.12.2022

Giriş

Edebiyat-ı Cedide'nin manifestosu olarak değerlendirilen *Mai ve Siyah* "sanat ve aşk hülyaları"¹ olan Ahmet Cemil'in romanıdır. Halit Ziya Uşaklıgil *Kırk Yıl*'ında Ahmet Cemil için şunları söyler:

Bunu başka türlü tasarladım. O zamanın hayatından, idaresinden, memlekette teneffüs edilen zehirle dolu havadan acılı, hastalıklı bir genç, kısacası devrin bütün hayal kuran yeni nesli gibi bir bahtsız tasvir etmek isterdim ki ruhunun bütün acılarını haykırınsın (...)

Bu temelin ilk büyük kısmından tabiatıyla vazgeçilince ortada ancak sanat ve aşk hülyaları kalıyordu, onun içindir ki birçok münsif tenkitçilerin dedikleri gibi Ahmet Cemil tamamlanmamış bir müsvedde hâlinde ve bir belirsizlikle çevrili kalmıştır.²

Yazarın vazgeçmek zorunda kaldığı "memlekette teneffüs edilen zehirle dolu hava"³; sansürü, hafiyeleri, menfaları, kovuşturmaları ile anılan Sultan II. Abdülhamit'in saltanat yıllarıdır. Yazar, 1908'den sonra kaleme aldığı *Nesl-i Ahîr* isimli eserinde *Mai ve Siyah*'ta vazgeçmek zorunda kaldığı bu ortamı anlatmıştır. Halit Ziya *Nesl-i Ahîr*'de II. Abdülhamit dönemindeki değişim ve etkileri edebileştirmiştir.⁴ Daha önceki romanlarının aksine kalabalık bir şahıs kadrosuyla dikkat çeken *Nesl-i Ahîr*'in gençleri bu zehirle dolu havayı teneffüs eder. *Nesl-i Ahîr*'de konu, yazarın diğer eserlerinin aksine, geniş ölçüde toplumu ilgilendirir.⁵ Nitekim Halit Ziya yine *Kırk Yıl*'ında *Nesl-i Ahîr* için "İstibdat idaresine karşı ruhunda isyan taşıyan genç nesil bu romanda temsilcisini bulmuş olacaktı."⁶ der.

Nesl-i Ahîr'de "ana hikâyenin etrafındaki ikinci hikâye İrfan'a aittir."⁷ Müzisyen İrfan, sanatkâr yönüyle eserdeki diğer şahıslardan ayrılır.

Halit Ziya'nın *Nesl-i Ahîr*'deki İrfan karakteriyle, eksik bıraktığı için kederlendiği *Mai ve Siyah*'ın Ahmet Cemil'ini tamamladığını düşündürecek ipuçları vardır. Bu çalışmada iki eser karşılaştırılarak İrfan'ın Ahmet Cemil'i tamamladığı görüşü ispatlanmaya çalışılmıştır.

Benzer Özellikleriyle Ahmet Cemil ve İrfan

Anlatım esasına bağlı eserler, şahıs kadrosu, zaman, mekân ve vaka kuruluşu olmak üzere dört temel unsur üzerine bina edilir. Tahsin Yücel *Anlatı Yerlemleri* isimli çalışmasında bu dört unsurdan ilk üçünü esas alarak "Bir söylemin anlatı düzeyine erişebilmesi için, en azından belli bir yerde ve belli bir zamanda bir söyleme, düşünme ya da yapma edimiyle donatılmış bir kişiyi içermesi gerekir."⁸ der. Halit Ziya Uşaklıgil'in romanlarına bakıldığında anlatı düzeyine erişebildikleri rahatlıkla söylenebilir.

Bu çalışmanın özneleri, yaşadıkları zaman dilimi ve mekânlarıyla birlikte değerlendirilen Ahmet Cemil ve İrfan'dır.

Halit Ziya Uşaklıgil'in romanlarına şahıs kadrosu açısından bakınca *Nemide*'den itibaren eğitim için yurt dışına giden veya eğitimini yarım bırakmak zorunda kalan, genellikle dış dünyadan soyutlanmış, duygusal ruh hâlleriyle dikkat çeken delikanlılar görmek mümkündür. Makalenin konusu olan *Mai ve Siyah*'ın Ahmet Cemil'i Edebiyat-ı Cedide neslinin temsilcisi olması, *Nesl-i Ahîr*'in İrfan'ı devrinin "zehirle memlu"⁹ havasını teneffüs etmesi bakımından diğerlerinden ayrılırlar. Peki, Ahmet Cemil ve İrfan'ın ortak yönleri nelerdir? Bu sorunun birden fazla cevabı vardır.

Anlaşılmayan sanatçılar

Mai ve Siyah'ın Ahmet Cemil'i yeni bir şiir dili kurmak isteyen şair olarak Halit Ziya'nın da mensubu olduğu Edebiyat-ı Cedide neslinin temsilcisidir. Çağdaşları tarafından anlaşılacakla itham edilen bu nesil Türk edebiyatının Batılılaşması sürecinde radikal adımlar atmış ve özellikle dil bahsinde büyük eleştirilere maruz kalmıştır.

Nesl-i Ahîr'in İrfan'ı bütünüyle bir nesli veya topluluğu işaret etmez fakat piyano sevgisi ile sosyal hayattaki batılılaşmanın önemli göstergelerinden Batı müziği ile ilgilenir. Hatta ilgilenmekle kalmaz geniş bir repertuarı ve icradaki başarısıyla dikkat çeker.

Halit Ziya'nın Batı müziğine ilgisi ve zengin bilgi dağarcığı göz önünde bulundurulursa her iki gencin de yazarlarından bir parça taşıdığı ortadadır fakat dikkat çekici olan Ahmet Cemil ve İrfan'ın yaptıkları veya yapmak istediklerinin anlaşılmasını olmasındır.

Mai ve Siyah'ta Ahmet Cemil ve arkadaşı Hüseyin Nazmi; dili, vezni, anlatımı yeni olan bir edebiyat hayal ederler. Romanda eski edebiyatın temsilcisi olarak yer bulan Raci'nin alaycı bir tavırla söylediği "Siz birbirinizin yazdığını anlarsanız herkesin de sizin gibi anlamasına bir lüzum göremiyorum"¹⁰ cümlesi onların edebiyatta yaptıklarına çevrenin bakışını yansıtır. Şair Ahmet Cemil'in "O yeniliklere çıldıracaklar"¹¹ cümlesi ise, kendilerinin de bu durumun farkında olduklarını işaret eder. Ahmet Cemil'e itiraz eden, eski edebiyatın temsilcisi Raci'dir çünkü bu eserde sosyal çevre, edebiyat ortamı ile sınırlıdır.

"Topluma, geleneğe yabancı bir meslekle, memlekete yeni bir şekilde hizmet etmek isteyen yeni bir insan tipi"¹² olan İrfan yabancılaşma açısından yeni bir edebiyat anlayışıyla ortaya çıkan Ahmet Cemil'e yaklaşıp. İrfan'ın ailesi önce onun müzikle ilgilenmesine karşı çıkmış fakat itirazları uzun sürmemiş, şartların da zorlamasıyla İrfan'ın müzik eğitiminin Avrupa'da devamına karar verilmiştir. İzin almak için Zaptiye Nezaretine gittiklerinde ummadıkları bir tepki ile karşılaşılır:

Avrupa'ya mı oğlum? Ne işin varmış senin Avrupa'da? Çalgıcılık öğreneceksin öyle mi? Amma yaptın ha, öğreneceksin de kaç para kazanacaksın?... Ona böyle çıkışılırken orada küçük memurlar hep gülüyorlar, çalgıcılık için Avrupa'ya gitmeye çalışan bu çocuğa bakıyorlar, kim bilir bu tuhaf maksad-ı seyahatin altında mühim niyyat-ı faside-i siyasiye vücudunu keşfe çalışıyorlardı."¹³

Mai ve Siyah'ta sosyal çevre edebiyat ortamıyla sınırlıydı hâlbuki *Nesl-i Ahîr*'in arka planında baskısı, sürgünü, hafiyesiyle tasvir edilen siyasi bir hayat ve bu hayatın akışına kapılan bürokratik bir yapı vardır. Bu sebeple tepkinin bir devlet kurumunda çalışanlarca dile getirilmesi önemlidir. Yapılan itirazda, "müziyenliğin bir meslek olarak görülmemesinin yanında eski ile yeni anlayışın çatışması dikkat çeker."¹⁴

Her iki romanda da olaylar Sultan II. Abdülhamit Dönemi'nde geçer fakat *Mai ve Siyah*'ta devrinin siyasi hayatına ve Ahmet Cemil'in bu hayattan etkilendiğine dair gönderme yoktur dolayısıyla yukarıdaki alıntının son cümlesinde yer alan, "...bu tuhaf maksad-ı seyahatin altında mühim niyyat-ı faside-i siyasiye vücudunu keşfe çalışıyorlardı"¹⁵ ifadeleri Ahmet Cemil ve İrfan'ı birbirinden uzaklaştırıyor gibi görünmektedir. İrfan ve Ahmet Cemil dış dünyayla ilişkileri bakımından birbirinden ayrıdır fakat bu ayrılık İrfan'ın Ahmet Cemil'i tamamladığı şeklinde okunabilir.

Diğer taraftan her iki romanda da dikkat çekici bir tema olan Batı müziği İrfan'ın Ahmet Cemil'i tamamladığı görüşü çerçevesinde de yorumlanmaya elverişlidir. "Edebiyat dışında, Ahmet Cemil'in değer verdiği ve hoşlandığı diğer bir sanat klasik Batı musikisidir."¹⁶ Fakat Halit Ziya onun şair yönünü ön plana çıkarmış, Ahmet Cemil'in müzikle ilgisini geri planda bırakmıştır. Bu durumda hem edebiyata hem de müziğe ilgisi olan sanatçı Ahmet Cemil'in tam olarak anlatılmadığı eksik kaldığı düşünülebilir. Yazar *Nesl-i Ahîr*'in İrfan'ıyla bu eksikliği tamamlamıştır.

Hariciyeci dostlar

Her iki kahramanın içinde yaşadıkları topluma yabancı olmalarından başka onların romanda konumlandırılışları bakımından da benzerlik taşıdıkları görülmektedir. Halit Ziya Uşaklıgil, İrfan ve Ahmet Cemil'i hariciye meraklısı ve hayalleri gerçekleşen arkadaşlarla birlikte anlatır. Ahmet Cemil'in edebiyat yolculuğunda yanında olan Hüseyin Nazmi maddi imkânları iyi bir aileye mensuptur. Hayal ettiği Avrupa'ya gider. Ahmet Cemil ise kız kardeşini kaybeder, eserini yakar ve İstanbul'dan ayrılır. Benzer şekilde Paris'ten dönen İrfan'ın yakın arkadaşı Ulum-ı Siyasiye Mektebinden mezun, Hariciye memurluğuna namzet Şakir de gözden düşmüş tanınmış bir ailenin üyesidir. Şakir İstanbul'da hafiye teşkilatının eline düşse bile kurtulur, düzenli bir hayat kurar. Hâlbuki İrfan, sürgündeki babasını kurtaramaz, maddi yokluk içinde annesini tedavi ettiremez, babasının intikamını alamaz ve intihar eder.

Yazarın kahramanlarını yalnız bırakmayışı, onların yanında yer aldığı taraf tuttuğu şeklinde ve realist bir eser için yanlış bir karar olarak yorumlanabilir. Bununla birlikte Şakir ve Hüseyin Nazmi bu istek ve arzularıyla; "memuriyet peşinde", "Paris hülyası"¹⁷ kuran Halit Ziya'nın hayallerinin esere yansması olarak düşünülmelidir.

*Mai ve Siyah'*ta hayal edilen, *Nesl-i Ahîr'*de gidilen bir yer olan Avrupa, İrfan'ın Ahmet Cemil'i tamamladığı görüşü etrafında da yorumlanabilir. Halit Ziya Uşaklıgil Ahmet Cemil'in sosyal hayatını anlatamadığı için onun yarım kaldığından yakındır. Aslında Ahmet Cemil'in sadece sosyal hayatı değil hayalleri de yarım kalmıştır. Bunların başında da Avrupa hayali gelir. Cemil Yener, "*Nesl-i Ahîr'*de müzikçi İrfan, Avrupa'da tahsil yapmış Ahmet Cemil'dir."¹⁸ der. Yazar, *Nesl-i Ahîr'*in İrfan'ı vasıtasıyla Ahmet Cemil'in hayalini gerçekleştirmiş ve onu tamamlamıştır.

İmkânsız aşk

Halit Ziya Uşaklıgil'in romanlarında aşk teması, olayların akışında belirleyici bir rol oynar. Bu rolün belirleyici özelliği aşkın niteliğindedir. *Sefile*, *Nemide* ve *Bir Ölüünün Defteri'*ndeki marazi, *Ferdi ve Şürekası* ile *Aşk-ı Memnu'*da intikam hissine dönüşen aşk ölümü hazırlamıştır. *Kırık Hayatlar'*da yasak olması bakımında *Aşk-ı Memnu'*ya yaklaşan aşk, bir ailenin yıkılmasına sebep olacak kadar yoğun yaşanmamıştır.

*Mai ve Siyah'*ta aşk teması Ahmet Cemil'in Lamia'ya duygusal yakınlığı çerçevesinde ve ikinci plandadır. *Nesl-i Ahîr'*in kalabalık şahıs kadrosu nispetinde aşk teması da farklı isimler üzerinden işlenmiştir. Hatta makalenin konusu olan İrfan'ın Seniye ile ima edilen bir gönül ilişkisi, sık sık konu edilen Jeanette ile olan yakınlığı ve Süleyman Nüzhet'in kızı Azra'ya olan imkânsız aşkı vardır fakat hiçbirisi olayları yönlendirme kabiliyetinde değildir. Birincisi sadece ilk sayfalarda geçer, romanın sonuna doğru da Süleyman Nüzhet'in kızı adına duyduğu bir şüphe olarak geçiştirilir. Jeanette ile olan ilişki ise yine Süleyman Nüzhet'in ifadesiyle "bir latife"dir.¹⁹

Burada İrfan'ın Azra'ya olan duygusal yakınlığı üzerinde durulacaktır çünkü tarafların sosyal statüsü ve dile getirilmemesi bakımından İrfan'ı Ahmet Cemil'e bağlayan bu aşk, piyano eşliğinde anlatılışı bakımından *Mai ve Siyah'*ı *Nesl-i Ahîr'*e bağlar.

Her iki romanda âşık olan tarafların sosyal statüleri meselesinde Cemil Yener'in tespitleri konuyu özetler niteliktedir:

Nesl-i Ahîr'de müzikçi İrfan, Avrupa'da tahsil yapmış Ahmet Cemil'dir. Ahmet Cemil, zengin arkadaşının kardeşine, İrfan, zengin arkadaşının kızına âşıktır. İkisi de fakirlik yüzünden sevgililerinden uzak dururlar. İrfan başka kadınlara karşı cesurdur. Hatta çapkındır. Vapurda rastladığı artist Fransız kıızıyla bir iki dakikada anlaşır ama sevgilisine karşı Ahmet Cemil'i andırır.²⁰

Ahmet Cemil ile İrfan'ı aşk bakımından birbirine yaklaştıran bir diğer unsur, bu aşkların anlatımına "piyano"nun ortak edilişidir.

Mai ve Siyah'ta adı çok geçmeyen fakat Ahmet Cemil'in aşk yıldızı olan Lamia piyanonun başında genç adamın bakış açısıyla; ateş, ateşle ilgili kelimeler ve klasik edebiyattan ödünç alınan yeni açmış gül imajıyla tasvir edilir.²¹ Cinselliği de çağrıştıran bu satırlar uzun sürmez çünkü bu eserde aşk, yukarıda da belirtildiği gibi, ikinci plandadır.

Nesl-i Ahîr'de İrfan'ın imkânsız aşkı Azra'nın ismi Süleyman Nüzhet'in kızı olarak sıklıkla geçer. Kuzenlerine hediyeler alan, evde misafir ağırlayan, küçük çocuklarla ilgilen, görücülerin gelmesine rağmen evlilik çağının gelmediği düşünülen Azra, piyanonun başında İrfan'ın verdiği notaları çalarken artık bir genç kız olarak görülmektedir. Piyano başındaki İrfan ve Azra, bu sahneye tanık olan Süleyman Nüzhet, İrfan'ın annesi İffet Hanım ve arkadaşları Clara için uygun bir çifttir.²² Her ikisi için kurulan hayaller de uzun sürmez. Ahmet Cemil'in aşkı gibi İrfan'ın aşkı da yarım kalmıştır.

***Nesl-i Ahîr*'i Okurken *Mai ve Siyah*'ı Hatırlamak** Tepebaşı-İslık-Vals

Mai ve Siyah ile *Nesl-i Ahîr* arasındaki bu bağlantıyı metinlerarasılığın "anıştırma" yöntemiyle yorumlamak mümkündür. İki metin arasındaki diyalog olarak düşünülebilecek "anıştırma" metodunda bir metinden diğer metne üstü kapalı gönderme yapılmaktadır.²³

Şair kimliğiyle romanda yer alan Ahmet Cemil'in edebiyat haricinde Batı musikisine de ilgi duyması iki kahramanı yaklaştıran bir unsurdur ve *Nesl-i Ahîr*'de *Mai ve Siyah*'ı çağrıştıracak anlatımlar ilk önce bu yakınlıkla bağlantılı olarak ortaya çıkar.

Okuyucu İrfan ile Marsilya'dan İstanbul'a doğru yola çıkan bir gemide karşılaşır. İrfan'ın Darü't-talim-i musiki öğrencisi olduğu, Paris bulvarlarında dalgın ve "daima ıslık çalarak"²⁴ dolaştığı ilk sayfalarda dile getirilir. Romanın kahramanı Süleyman Nüzhet'le tanışma, bir tiyatro topluluğuna mensup Jeannette ile aralarında yakınlaşma ve akşam yemeğinin ardından yaptıkları vals burada anlatılır. İrfan yalnız kaldığı zaman operetlerden parçalar mırıldanır, valsi hatırlar ve Tepebaşı Bahçesi'ni hayal eder.

Bu tanıtımdaki bazı unsurlar *Mai ve Siyah*'ın Ahmet Cemil'ini çağrıştırmaktadır.

Mai ve Siyah, *Mirat-ı Şuun* gazetesinin onuncu yılı münasebetiyle Tepebaşı'nda verilen bir ziyafetin anlatımıyla başlar. Ahmet Cemil ziyafet sofrasından ayrılmış hayalleriyle baş başadır. Yaklaşık bir sayfa tutan bu kısımda Ahmet Cemil, "muzikanın uzaktan gelen ahengini taklit ederek kendisine biraz metanet vermiş olmak üzere hafifçe, belirsizce ıslık"²⁵ çalmaktadır. Genç şairi çevresindeki her şeyden uzaklaştıran bu müzik parçası, "ne zaman dinlese bütün hayali(ni) inkişaf"²⁶ ettiren Waldteufel'in meşhur bir valsidir.

Çamurlu Yollar

Nesl-i Ahîr'deki bir başka *Mai ve Siyah* çağrışımına her iki gencin ailelerini geçindirmek için gösterdikleri çabaların anlatıldığı sayfalarda rastlanmaktadır. Ahmet Cemil babasının ölümünden sonra ailenin geçimini

sağlamak için özel dersler vermek zorunda kalmıştır. “Geceleri karanlıklar içinde ekmek parasına koşmak”²⁷ için evden çıkan Ahmet Cemil, “Her dakika bir çamur birikintisine batmamak için durmaya mecbur olur.”²⁸ Eve geldiği zaman, “çamurlu lastikleriyle paltosunu hemen taşığa atar, odasına çıkar, ıslak esvaplarını öteye beriye illeştirir, hayatta kendisine mukadder tek dinlenecek yeri olan yatağına girer.”²⁹

Babasının intihar etmesinden sonra annesinin sorumluluğunu alan İrfan da maddi problemlerle boğuşmaktadır. Sabahleyin erkenden evden çıkan İrfan'ın günlük çilesi aynı Ahmet Cemil'de olduğu gibi “gece karanlıkta, çamurlara batarak”³⁰ geldiği zaman biter. Her iki kahramanı da evde kederli bir anne beklemektedir.

“Gülünç Olma Acısı”

Psikanalitik eleştiri “Bir sanat eserine, yazarın bilinçaltında kalmış isteklerinin, korkularının vb. sembollerini taşıyan bir belge gibi bakabiliriz”³¹ anlayışından hareket eder. Bu bakış açısı *Mai ve Siyah* ile *Nesli-i Ahîr* arasındaki bir başka çağrışımın da kapısını açmaktadır. Bu defa dikkat çekilecek nokta Halit Ziya Uşaklıgil'in yine *Kırk Yıl*'ında kendisine en fazla acı veren duygu olarak dile getirdiği “gülünç olma acısı”dır.³² Yazarın bilinçaltına attığı anlaşılan bu acı, *Mai ve Siyah* ile *Nesli-i Ahîr*'de ortaya çıkmıştır.

Orhan Koçak “Kaptırılmış İdeal: *Mai ve Siyah* Üzerine Psikanalitik Bir Deneme” başlıklı yazısında “utanc ve gülünç düşme kaygısının Halit Ziya'da sürekli bir motif olduğunu”³³ söyler ve eseri bu açıdan değerlendirir.

Nitekim *Mai ve Siyah*'ın sonunu hazırlayan olaylardan birisi Ahmet Cemil ve eseriyle alay eden bir yazının gazetede yayımlanmasıdır. Raci'nin yazdığı konusunda tereddüt edilmeyen bu yazıdan Ahmet Cemil'in haberdar oluşu şöyle tasvir edilmektedir: “Saip ayakta, elinde bir gazete, açık sesle okuyor; ötekiler etrafını almışlar, gülüşerek, kırışarak dinliyorlardı.”³⁴ Ahmet Cemil gülünç duruma düştüğünü fark etmiştir.

Halit Ziya Uşaklıgil'in “gülünç olma acısı” *Nesli-i Ahîr*'de de vardır ve ortaya çıkardığı sonuçlar *Mai ve Siyah*'ı çağrıştırır. Yukarıda da dikkat çekildiği gibi İrfan'ın yurt dışına eğitim için gitmesi konusunda yapılan başvuru Zaptiye Nezaretindeki görevli tarafından anlamlandırılmamış ve “orada küçük memurlar”³⁵ hep gülmüş, “çalgıcılık için Avrupa'ya gitmeye çalışan bu çocuğa”³⁶ bakmış ve “bu tuhaf maksad-ı seyahatin altında mühim niyyat-ı faside-i siyasiye vücudunu keşfe”³⁷ çalışmışlardır. Memurların farkında olmadan takındıkları bu tavır babasının radikal bir karar vererek oğlunu gizlice Avrupa'ya göndermesi yolunu açar. Bu kaçış asker olan babanın sürgününe sebep olmuş ve nihayet her ikisinin de intiharıyla neticelenen romanın sonunu hazırlamıştır.

Sanatkâr Oğullar, Saygıdeğer Babalar

Oğlunu evden uzaklaştıran baba

Bachelard *Uzamanın Poetikası*'nda “Ev, bizim dünyadaki köşemizdir. Çok kez söylendiği gibi, ilk evrenimizdir. Ev gerçek bir acundur.”³⁸ der. Halit Ziya Uşaklıgil'in romanlarında da “ev” hayallerin, hayal kırıklıklarının yaşandığı, bazen sığınılan, bazen uzaklaşmak istenilen bir evrendir. Yazarın 1908'den önce kaleme aldığı romanlarında olaylar roman kahramanının maddi imkân veya imkânsızlığına göre yalı, köşk, sığınılan küçük bir yuva veya büyük ümitlerle alınmış bir “ev”de geçer. Bu makalede değerlendirilen *Mai ve Siyah*'ta Ahmet Cemil ve ailesinin maddi imkânsızlığını, tükenişini yansıtan “ev” aynı zamanda genç kahramanın Batılı tarzda eğitim yapan bir okula gittiği için ayrıldığı bir hayat tarzının da sembolüdür.

1908'den sonra kaleme alınan *Nesli-i Ahîr*'de ise açık, kapalı çok farklı mekânlar vardır ve bu mekânlar her bir kahraman için ayrı bir önem taşır. Yazının konusu olan İrfan'ın yaşadığı ev uzun uzun tasvir edilmez, onun annesiyle birlikte yaşayacağı bir “ev” arayışı anlatılır, yorgun bir iş gününden sonra “ev”e döndüğü söylenir.

Onun için “ev”den ziyade “ülke” vardır ve İrfan müzik eğitimi için “ülke”den ayrılmış, yeni bir hayat tarzı demek olan Avrupa’ya gitmiştir.

Ahmet Cemil’in “ev”den, İrfan’ın “ülke”den ayrılması onların geleneksel hayattan modern hayata geçişinin ifadesidir. Bu geçişte “baba”ların rolü büyüktür.

“Baba” Halit Ziya Uşaklıgil’in romanlarında önemli bir figürdür. Yazar *Sefile*’den sonra kaleme aldığı romanlarında bu figürüne daima yer vermiştir. *Nemide*, *Ferdi ve Şürekası*, *Aşk-ı Memnu* ve *Kırık Hayatlar*’da kız evlatlarıyla birlikte anılan babalar bu eserlerin ilk üçünde ailenin bir sıkıntıyla karşılaşmasına fırsat vermeyen maddi güce sahiptir. *Bir Ölünün Defteri*, *Mai ve Siyah* ve *Nesli Ahîr*’deki baba figürü erkek evlatlarıyla birlikte vardır ama birincisinde askerî doktor olan baba tayini uzak bir yere çıktığı için oğlundan ayrılır, bu ayrılış geride maddi problemlerle boğuşan bir oğul bırakmaz. Hâlbuki *Mai ve Siyah* ve *Nesli Ahîr*’deki babaları oğullardan uzaklaştıran “ölüm”dür ve geride maddi sıkıntılarla boğuşan oğullar kalmıştır.

Diğer romanlardan farklı olarak bu iki eserde babalar oğullarının hayatlarında dönüştürücü bir rol oynarlar. Babası Ahmet Cemil’i Mekteb-i Mülkiyeye vererek oğlunun dönem için yeni ve hatta yabancı bir eğitim almasının yolunu açmıştır. Ahmet Cemil’in hayatında babasının oynadığı role benzer bir rolü *Nesli Ahîr*’de de görmek mümkündür. İrfan’ın müziğe olan ilgisi annesinin eski piyanosuyla başlar, yaşadığı sağlık sıkıntısı bu ilginin artmasına yardımcı olur. İrfan’ın tercihi de topluma yabancıdır fakat baba onu destekler, eğitimini Avrupa’da tamamlamasını ister, izin alınamayınca onun gizlice yurt dışına çıkmasına yardımcı olur. Evden ve ülkeden uzaklaşmayı sembolik olarak düşünmek ve bu romanlarda, çocuklarını geleneksel hayattan uzaklaştıran baba figürü vardır demek doğru olacaktır.

Orhan Koçak, *Mai ve Siyah*’taki babanın mesleğine dikkat çeker ve “dava vekili” olmasıyla da dönemin toplumuna yabancı olan bir hukuk düzenini ailede temsil ettiğini söyler.³⁹ *Nesli Ahîr*’deki İrfan’ın babasının başına gelenler ise dönemin sürgünleriyle de anılan siyasi ortamını temsil etmektedir. Mesleği subay olan baba oğlunu eğitim için Avrupa’ya kaçak da olsa göndermiş bu ısrarda siyasi bir arka plan aranmış ve sürgün edilmiştir.

İrfan’ın İstanbul’a döndükten sonra sürgüne gönderilen babasına ulaşmaya çalışırken yaşadıkları Ahmet Cemil’in “tamamlanmamış bir müsvedde hâlinde ve bir belirsizlikle çevrili kal(an)”⁴⁰ yönünü tamamlar. Çünkü bu süreçte İrfan, Halit Ziya’nın *Kırık Yıl*’daki ifadesiyle devrin “zehirle dolu havasını”⁴¹ teneffüs etmiştir. *Nesli Ahîr*’in İstanbul’u da romanın başkahramanı Süleyman Nüzhet’in tarafından dile getirildiği gibi “zehirle memlu”dur.⁴²

Gerçek ile kurmaca arasında

Oğullar ve babaları başlığı altında Ahmet Cemil ve İrfan’ı anlatırken araya Tefik Fikret’i de katarak yorumlamak ve birisi otantik diğer ikisi roman kahramanı olan bu üç ismi “babaya saygı ve hayranlık” merkezinde bir araya getirmek mümkündür:

Mai ve Siyah, “nesli namına konuşan ilk eserdir.”⁴³ Bu tespit sadece Ahmet Cemil, şiire dair görüşleri ile Edebiyat-ı Cedide’nin sanat anlayışını yansıtır şeklinde açıklanamaz. Ahmet Cemil’in hayat karşısındaki pasif tavrı da bu cümlelerin göndermelerinden birisidir. Edebiyat anlayışı ve duyuş tarzı bakımından var olan bu benzerliklerin yanı sıra Ahmet Cemil’in aile ve matbuat hayatında yaşadıklarıyla Edebiyat-ı Cedide’nin önde gelen şairi Tefik Fikret arasında paralellik bulunmaktadır. Tefik Fikret ebeveynlerinden kalan tek yadigar olarak gördüğü kız kardeşini genç yaşta kaybetmiştir. “Hemşirem İçin” şiiri Fikret’in bu ölümden eniştesini

sorumlu tuttuğunu açıkça göstermektedir. Ahmet Cemil'in kız kardeşi İkbâl de kocasının kötü muameleleri sonucu genç yaşta ölür.

Aileye yönelik bu ortaklıktan başka Tefvik Fikret ile Ahmet Cemil'in basın hayatında da benzerlikler vardır. Ahmet İhsan Tokgöz, *Matbuat Hatıralarım*'da Tefvik Fikret'in Servet-i Fünun'dan ayrılışıyla sonuçlanan süreçte Fikret ile yaşanan tartışmalardan söz eder.⁴⁴ Benzer şekilde Ahmet Cemil de *Mirat-ı Şuun*'un imtiyaz sahibiyle tartışmış ve dergiden ayrılmıştır. Yapılan karşılaştırma sadece *Mai ve Siyah*'a yöneliktir, bu bilgilerin *Nesl-i Ahîr*'i nasıl ilgilendirdiği sorusunun cevabı Tefvik Fikret'in hayatında gizlidir.

Fikret'in ailesi denilince akıllara kız kardeşinin genç yaşta, annesinin Hac yolunda ölümü ve şairin oğlu Haluk Fikret gelir. Hâlbuki Fikret'in hayatında bunlar kadar önemli olan bir diğer olay babasının sürgüne gönderilmesi ve menfada ölmesidir. Nasıl ki kız kardeşinin ölümü ve derginin imtiyaz sahibi ile tartışması üzerinden Fikret ile Ahmet Cemil arasında bağlantı kuruluyorsa babasını sürgünde kaybetmesi açısından da Fikret ile İrfan arasında bağlantı kurmak mümkündür. Halit Ziya Uşaklıgil, *Mai ve Siyah*'ta kardeşini kaybeden ağabey, imtiyaz sahibiyle tartışan yazar göndermeleriyle romanda kurduğu Tefvik Fikret imajını *Nesl-i Ahîr*'de babasının sürgünde kaybeden oğul ile tamamlamıştır.

Mai ve Siyah'ın Ahmet Cemil'i ve *Nesl-i Ahîr*'in İrfan'ı için babaları birer fazilet sembolüdür. "Ahmet Cemil ne vakit babasından bahsetse namusunu teşrih edecek hikâyelerin sonu gelmez."⁴⁵ İrfan babasından daima gururla bahseder. Görünen o ki Halit Ziya, Ahmet Cemil ve İrfan'ın babalarına bakışlarını belirlerken de Fikret'ten ilham almıştır. Çünkü Fikret, ölüm haberini aldığı gece hafızasında kaldığı kadarıyla babasının resmini yapmış ve resmin arkasına;

"Melek babacığım:

Benim gözümde bugün hâiz-i şehadetsin,

Şehid-i sıdk u hamiyet, şehid-i izzet-i nefis."⁴⁶ yazmıştır.

Trajik Son

Halit Ziya Uşaklıgil'in romanlarında ölüm teması daima vardır. *Sefile*, *Nemide* ve *Bir Ölüünün Defteri*'nde roman kişileri fiziki ve psikolojik olarak adeta ölümü davet etmiş, ölüme adım adım yaklaşmıştır. *Ferdi ve Şürekası* ve *Aşk-ı Memnu*'da ölüme adım adım yaklaşılmaz. Birincisinde ölüm bilinçli olarak çıkarılan bir yangınla, ikincisinde bir silahla gelir. Artık roman kahramanları hayata karşı değilse bile ölüme karşı cesurdur.

Yazar *Mavi ve Siyah*'ta ölüm temasını Ahmet Cemil'in babası ve kız kardeşi üzerinden işlemiş kahramanı Ahmet Cemil'i intiharın eşiğinden döndürmüştür. Bu tercih, mesela, Ahmet Cemil bir nesli temsil ediyor, hayat karşısında pasif kalsa bile ölümü hak etmemiştir şeklinde yorumlanabilir. İntiharın eşiğinden annesinin sesiyle dönmesi, yazarın bilinçaltındaki "anneye dönüş" arzusunun esere yansması olarak da okunabilir.

Nesl-i Ahîr'de ölüm teması Süleyman Nüzhet'in özel hayatının şekillenmesinde önemli rol oynar. İrfan'ın babasının intiharı istibdadın insan psikolojisi üzerindeki etkisini göstermesi bakımından önemlidir. Fakat bu çalışma için anlamlı olan İrfan'ın intihara karar vermesi ve o süreçte yaşadıklarıdır. Çünkü İrfan'ın yaşamak ile ölüm arasında kaldığının anlatıldığı son bölüm; karanlık gecesi, derin boşluğu, zulmetlere davet eden sesi, seyredilen İstanbul manzarası ile *Mai ve Siyah*'ta da vardır.

Yukarıda *Mai ve Siyah*'ta Ahmet Cemil'in karanlıklardan gelen sese cevap vermeyişinin sebebine dair yorumlar yapılmıştı. Ne şekilde yorumlanırsa yorumlansın sonuçta Ahmet Cemil "denizin zulmetlerinde saklanan hakikatler"^{e47} gitme arzusunun gerçekleştirilememiştir.

Nesl-i Ahîr'in İrfan'ı ise, "ayaklarının altında suların feşâfeş-i esrar-perveri"nin ona sunduğu başka bir hayatın, saadetin "Biraz daha biraz daha" diyen sesini dinlemiş, "Boşluğun derin siyahlıklarına"⁴⁸ kendisini bırakmıştır. "Ruhumuzun geçmişi derin bir sudur."⁴⁹ Ahmet Cemil ruhunun derinliklerinde kalan hayallerine ulaşmak için kendisinde cesaret bulamamış, İrfan bu konuda da Ahmet Cemil'in yarım bıraktığı işi tamamlamıştır.

Sonuç

Mai ve Siyah'ın Ahmet Cemil'i ile *Nesl-i Ahîr*'in İrfan'ının birden fazla ortak yönünün olması, bu isimleri karşılaştırma ve bir bütün olarak düşünme imkânı sağlamaktadır. Halit Ziya Uşaklıgil her iki roman kahramanının sanata olan ilgilerini ön plana çıkarmış ve sanatlarının dönemin toplumu tarafından yadırgandığına dikkat çekmiştir. Halit Ziya Uşaklıgil'in de mensubu olduğu Edebiyat-ı Cedide nesli hayal dünyaları, tercih ettikleri kelimeler, yaptıkları benzetmeler gibi birçok açıdan yadırganmış ve eleştirilmişti. Ahmet Cemil bir neslin temsilcisi olarak bilinir. Halit Ziya Uşaklıgil Ahmet Cemil'in yarım kaldığından yakınmaktadır fakat yazar *Mai ve Siyah*'tan on yıl sonra kaleme aldığı *Nesl-i Ahîr*'in İrfan'ına Ahmet Cemil'in yarım bıraktığı işleri yaptırmış, onun hayallerini gerçekleştirmiş, *Mai ve Siyah*'ta eksik bıraktığı için kederlendiği dönemin baskılı, sansürlü, hafiyeli siyasi ve sosyal ortamını yansıtmıştır.

Nesl-i Ahîr'in İrfan'ı *Mai ve Siyah*'ın Ahmet Cemil'in tamamlar. Halit Ziya hatıralarında böyle bir iddiada bulunmaz ama unutmamalıdır ki edebî eser sanatçısının bilinçaltını da yansıtır.

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

¹ Halit Ziya Uşaklıgil, *Kırk Yıl*, (İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevi), 1969), 463.

² Uşaklıgil, *a.g.e.*, 463.

³ Uşaklıgil, *a.g.e.*, 612.

⁴ Hüseyin Yaşar, *Nesl-i Ahîr*'de Bir Meşrutiyet Adını: Süleyman Nüzhet", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 18/(2013), 287.

⁵ Olcay Önertoy, *Halit Ziya Uşaklıgil Romancılığı ve Romanımızdaki Yeri*, (Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1995), 186.

⁶ Uşaklıgil, *a.g.e.*, 612.

⁷ Ö. Faruk Huyugüzel, *Halit Ziya Uşaklıgil-Hayati, Eserleri, Eserlerinden Seçmeler*, (İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1995), 49.

⁸ Tahsin Yücel, *Anlatı Yerlemleri kişil/süre/uzam*, (İstanbul: YKY., 1995), 19.

⁹ Uşaklıgil, *a.g.e.*, 463.

¹⁰ Halit Ziya Uşaklıgil, *Mai ve Siyah*, haz. Enfel Doğan (İstanbul: Özgür Yayınları, 2013), 18.

¹¹ Uşaklıgil, *a.g.e.*, 130.

¹² Zeynep Kerem, *Halit Ziya Uşaklıgil'in Romanlarında Batılı Yaşayış Tarzı ile İlgili Unsurlar*, (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2008), 119.

¹³ Halit Ziya Uşaklıgil, *Nesl-i Ahîr*, haz. Alev Sınar Uğurlu (İstanbul: Özgür Yayınları, 2009), 30.

¹⁴ Zeynep Kerem, *Uşaklıgil'in Romanlarında Batılı Yaşayış*, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1995), 105.

¹⁵ Uşaklıgil, *a.g.e.*, 30.

¹⁶ Kerem, *a.g.e.*, 69.

- ¹⁷ Uşaklıgil, *Kırk Yıl*, 160, 162.
- ¹⁸ Cemil Yener, *H. Ziya Uşaklıgil'e Dair Bir Romancının Dünyası ve Romanlarındaki Dünya*, (İstanbul: M. Sıralar Matbaası, 1959), 55.
- ¹⁹ Uşaklıgil, *Nesl-i Ahîr*, 502.
- ²⁰ Yener, a.g.e., 55
- ²¹ Uşaklıgil, *Mai ve Siyah*, 141, 142.
- ²² Uşaklıgil, *Nesl-i Ahîr*, 503-507.
- ²³ Kubilay Aktulum, *Metinlerarası İlişkiler*, (Ankara: Kanguru Yayınları, 2014), 87.
- ²⁴ Uşaklıgil, *Nesl-i Ahîr*, 24.
- ²⁵ Uşaklıgil, *Mai ve Siyah*, 33.
- ²⁶ Uşaklıgil, *Mai ve Siyah*, 34.
- ²⁷ Uşaklıgil, *Mai ve Siyah*, 101.
- ²⁸ Uşaklıgil, *Mai ve Siyah*, 101.
- ²⁹ Uşaklıgil, *Mai ve Siyah*, 103.
- ³⁰ Uşaklıgil, *Nesl-i Ahîr*, 493.
- ³¹ Berna Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, (İstanbul: Cem Yayınevi, tarihsiz), 134, 135.
- ³² Uşaklıgil, *Kırk Yıl*, 134.
- ³³ Orhan Koçak, "Kaptınlmış İdeal: *Mai ve Siyah* Üzerine Psikanalitik Bir Deneme", *Toplum ve Bilim*, 70/1996, 134.
- ³⁴ Uşaklıgil, *Mai ve Siyah*, 304.
- ³⁵ Uşaklıgil, *Nesl-i Ahîr*, 11.
- ³⁶ Uşaklıgil, *Nesl-i Ahîr*, 11.
- ³⁷ Uşaklıgil, *Nesl-i Ahîr*, 11.
- ³⁸ Gaston Bachelard, *Uzamanın Poetikası*, çev. Alp Tümertekin, (İstanbul: İthaki, 2008), 38.
- ³⁹ Koçak, a.g.m., 136.
- ⁴⁰ Uşaklıgil, *Kırk Yıl*, 463.
- ⁴¹ Uşaklıgil, *Kırk Yıl*, 463.
- ⁴² Uşaklıgil, *Nesl-i Ahîr*, 83.
- ⁴³ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, haz. Zeynep Kerman, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1977), 279.
- ⁴⁴ Ahmet İhsan Tokgöz, *Matbuat Hatıralarım* haz. Alpay Kabacalı, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1993), 83-86.
- ⁴⁵ Uşaklıgil, *Mai ve Siyah*, 42.
- ⁴⁶ Salih Nigâr (Karâmet), *Fikret'in Hayatı ve Eserleri*, (İstanbul: İlhami Fevzi Matbaası, 1926), 73.
- ⁴⁷ Uşaklıgil, a.g.e., 399.
- ⁴⁸ Uşaklıgil, *Nesl-i Ahîr*, 618.
- ⁴⁹ Gaston Bachelard, *Su ve Düşler Maddenin İmgemi Üzerine Deneme*, çev. Olcay Kunal (İstanbul: YKY, 2006), 65.

Kaynakça

- Aktulum, K. *Metinlerarası İlişkiler*. Ankara: Kanguru Yayınları, 2014.
- Bachelard, G. *Uzamanın Poetikası*. çev. Alp Tümertekin. İstanbul: İthaki, 2008.
- Bachelard, G. *Su ve Düşler Maddenin İmgemi Üzerine Deneme*. çev. Olcay Kunal. İstanbul: YKY, 2006.
- Huyugüzel, Ö. F. *Halit Ziya Uşaklıgil-Hayatı, Eserleri, Eserlerinden Seçmeler*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1995.

- Karâmet, S. N. *Fikret'in Hayatı ve Eserleri*. İstanbul: İlhami Fevzi Matbaası, 1926.
- Kerman, Z. *Uşaklıgil'in Romanlarında Batılı Yaşayış*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1995.
- Kerman, Z. *Halit Ziya Uşaklıgil'in Romanlarında Batılı Yaşayış Tarzı ile İlgili Unsurlar*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2008.
- Koçak, O. Kaptınlmış İdeal: *Mai ve Siyah* Üzerine Psikanalitik Bir Deneme. *Toplum ve Bilim* 70/94-150 (1996).
- Moran, B. *Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi*. İstanbul: Cem Yayınları, tarihsiz.
- Önertoy, O. *Halit Ziya Uşaklıgil Romancılığı ve Romanımızdaki Yeri*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1995.
- Uşaklıgil, H. Z. *Kırk Yıl*, İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevi, 1969.
- Uşaklıgil, H. Z. *Mai ve Siyah*. haz. Enfel Doğan. İstanbul: Özgür Yayınları, 2013.
- Uşaklıgil, H. Z. *Nesli Ahîr*. haz. Alev Sınar Uğurlu. İstanbul: Özgür Yayınları, 2009.
- Tanpınar, A. H. *Edebiyat Üzerine Makaleler*. haz. Zeynep Kerman. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1977.
- Tokgöz, A. İ. (1993), *Matbuat Hatıralarım*. haz. Alpay Kabacalı. İstanbul: İletişim Yayınları, 1993.
- Yaşar, H. (2013), *Nesli Ahîr'de Bir Meşrutiyet Aydını: Süleyman Nüzhet*". *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 18: 283-309.
- Yener, C. H. *Ziya Uşaklıgil'e Dair Bir Romancının Dünyası ve Romanlarındaki Dünya*. İstanbul: M. Sıralar Matbaası, 1959.
- Yücel, T. *Anlatı Yerlemleri kişi/süre/uzam*. İstanbul: YKY., 1995.

Uluslararası İndeksler/International Indexes

Index Copernicus: Indexed in the ICI Journal Master List 2018 Kabul Tarihi /Acceptance Date: 11 Dec 2019

MLA International Bibliography: Kabul Tarihi /Acceptance Date : 28 Oct 2019

DRJI Directory of Research Journals Indexing: Kabul Tarihi /Acceptance Date: 14 Oct 2019

EuroPub Database: Kabul Tarihi /Acceptance Date: 26 Nov 2019

Acla Journals: Kabul Tarihi /Acceptance Date: 30 Ara 2021

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support